

11.10.2021

Lapsen kuntoutuksen perus- ja ihmisoikeusperustaa

Elias Vartio, Juridiskt ombud, SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder r.f. ja Miina Weckroth, LT, Vammaisperheyhdistys Jaatinen ry

Vuonna 2021 valmistunut kansallinen, parlamentaarisesti valmisteltu lapsistrategia turvaa lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden tavoitteellisen ja johdonmukaisen toteuttamisen ja toimeenpanon yli hallituskausien. Lapsen kuntoutuksen perus- ja ihmisoikeusperustaa -tekstissä pohditaan, miten kuntoutus ja myös tällä hetkellä laadittavana oleva kuntoutukseen ohjautumisen opas osaltaan vahvistavat ja edistävät lapsen oikeuksien toteutumista. Teksti on laadittu sosiaali- ja terveysministeriön Lääkinnälliseen kuntoutukseen ohjautumisen perusteet (2020-2022) -hankkeen lasten kuntoutuksen työryhmän käyttöön ja julkaistaan tässä kirjoittajien luvalla. Kiitos arvokkaasta avusta tekstin koostamisessa erityisasiantuntija Kirsi Pollarille (Lastensuojelun Keskusliitto), johtavalle asiantuntijalle Esa Iivoselle (Mannerheimin Lastensuojeluliitto) ja lakimies Tanja Salismalle (Kehitysvammaisten Tukiliitto).

Lapsen kuntoutuksen järjestämisellä on vahva perus- ja ihmisoikeusvelvoite. Suomen perustuslain (731/1999) 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Ihmisoikeussopimuksista erityisesti YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991, lapsen oikeuksien sopimus) sekä YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 27/2016, vammaissopimus) turvaavat lapsen oikeutta kuntoutukseen.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artiklassa edellytetään, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Sopimuksen 23 artiklan mukaan vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Lapselle on tarjottava apua, jolla voidaan varmistaa vammaisen lapsen mahdollisuus käydä koulua, saada koulutusta, ammattikoulutusta sekä terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluita ja osallistua virkistystoimintaan. Tarkoituksena on, että lapsi sopeutuu mahdollisimman hyvin häntä ympäröivään yhteiskuntaan ja että hän saavuttaa mahdollisimman korkean yksilökohtaisen kehitystason, sivistyksellinen ja henkinen mukaan luettuina.

Vammaissopimus (26 art.) velvoittaa aloittamaan yksilöllisten tarpeiden ja vahvuuksien monialaiseen arviointiin perustuvan kuntoutuksen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sopimuksen 3 artiklan velvoite kunnioittaa vammaisten lasten kehittyviä kykyjä ja oikeutta säilyttää identiteettinsä turvaa osaltaan kuntoutuksen järjestämistä ja liittyy olennaisesti kuntoutuksen tavoitteisiin.

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan vanhemmilla tai huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä lapsen edun mukaisesti (18 art.). Lisäksi sopimuskohta edellyttää, että yhteiskunnan on annettava heille asianmukaista apua heidän lastenkasvatustehtävänsä. Myös perustuslain 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Vastaava velvoite sisältyy myös vammaisopimukseen (7.2 art.). Lapsen etu on otettava huomioon myös kuntoutuksen järjestämisessä ja toteuttamisessa. Lapsen etu on

otettava huomioon sekä yksilötasolla että kollektiivisesti. Lapsivaikutusten arviointi on väline lasten etujen selvittämiseen tehtäessä lapsiryhmää tai yleisesti lapsia koskevaa päätöstä esimerkiksi alue- tai kuntatasolla.

Lapsen edun ensisijaisuus on yksi neljästä lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteista. Muut sopimuksen yleisperiaatteet ovat syrjimättömyys (2 art.), lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 art.) ja lapsen osallisuus (12 art.). Nämä neljä sopimuskohtaa tulee ottaa huomioon läpileikkaavasti kaikissa lapsia koskevissa asioissa.

Lapsen edun määrittelyyn liittyy aina punnintaa, jossa tulee ottaa huomioon:

1. Perus- ja ihmisoikeudet.
2. Lapsen oikeus osallistua ja tulla kuulluksi omassa asiassaan.
3. Ajantasainen ja uusin tutkimustieto lapsen kasvusta, kehityksestä, toimintakyvystä ja terveydestä sekä niihin liittyvä näyttöön perustuva käytäntö.

Mitä paremmin aikuiset, niin vanhemmat kuin ammattilaiset sekä palveluiden järjestäjät ja toteuttajat, tuntevat lapsen oikeudet, mitä taitavammin he osaavat kuulla lasta ja selvittää tämän näkemyksiä ja mitä paremmin seuraavat ajankohtaista alan tietoa, sitä toimivampaa lapsen edun arviointi kulloisessakin tilanteessa on.

Lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista sopimusvaltiossa valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan korostanut lapsen edun ja muiden lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteiden välistä yhteyttä: lapsen etu toteutuu, kun hänelle lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti.

Useisiin eri lapsia koskeviin säädöksiin sisältyy velvoite ottaa päätöksenteossa tai toiminnassa huomioon lapsen etu. Lisäksi lastensuojelulaissa (417/2007) on tarkemmin määritelty myös kriteerit lapsen edun arvioinnille. Lain 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. Myös sosiaalihuoltolain (1301/2014) 4 § ja 5 § määrittelevät lähtökohtia lapsen edun mukaisen ratkaisun löytämiseen sosiaalihuollon toiminnassa.

Lapsen oikeuksien sopimus (12 artikla) ja vammaissopimus (7.3 artikla) edellyttävät, että lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on myös otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Vammaissopimuksessa lisäksi edellytetään, että lapsella on oikeus saada ikänsä ja vammaisuutensa mukaista apua oman näkökulmansa ilmaisuun. Perustuslain 6.3 § velvoittaa kohtelevaan lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992, 7 §) korostetaan lapsen oikeutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ikä- ja kehitystaso huomioiden. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (812/2000, 10 §) edellyttää selvittämään alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide ja ottamaan ne huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Lapsen kuntoutuksen tarve vaikuttaa koko perheen elämään ja siksi perheen tuen ja avun tarve on otettava huomioon, kun lapsen kuntoutusta suunnitellaan ja toteutetaan. Kaikkien perheenjäsenten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen tulee turvata. Vammaissopimuksen 23 artikla edellyttää varmistamaan

vammaisten lasten yhdenvertaiset oikeudet perhe-elämään antamalla varhaisessa vaiheessa ja laajasti tietoa, palveluja ja tukea vammaisille lapsille ja heidän perheilleen.

Kansallinen lapsistrategia ”Kaikkien lasten Suomi” perustuu lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi myös muun muassa vammaissopimuksen velvoitteisiin. Strategialla on tarkoitus turvata lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden tavoitteellinen ja johdonmukainen toteuttaminen kattavasti kaikilla hallinnon aloilla ja tasoilla. Lasten ja nuorten lisäksi strategiassa ja sen toimeenpanossa huomioidaan laajasti perheet, joissa lapset elävät.

Kansallinen lapsistrategia. Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162864>

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma. Valtioneuvoston julkaisu 2021:81.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163541>

livonen, Esa – Pollari, Kirsi: Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:20. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162242>

Sipari, Salla – Vänskä, Nea – Pollari, Kirsi: Lapsen edun toteutuminen kuntoutuksessa. Osallistumista ja toimijuutta vahvistavat hyvät käytännöt. Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 5/2017. Kela 2017.

<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/220550>

Vammaisen lapsen oikeudet. Kehitysvammaisten Tukiliiton www-sivut: <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/perus-ja-ihmisoikeudet/vammaisen-lapsen-oikeudet/>